

УДК 343.1

DOI 10.33244/2617-4154.3(12).2023.284-290

В. П. Любавіна,

канд. юрид. наук,

e-mail: viktoriya.liubavina@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-4715-1749;**М. В. Смородінова,**

студентка 4 курсу ННІ права,

Державний податковий університет

e-mail: smorrodinka@i.ua

ORCID ID 0000-0002-7539-533X

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджується явище режиму воєнного стану. Розглянуто поняття воєнного стану. Проаналізовано чинне законодавство в контексті регулювання здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану.

В умовах ведення повномасштабної війни дослідження ведення кримінального провадження в умовах особливого стану набуває усе більшого значення. Останнім часом розширюється коло внесених змін до Кримінального процесуального кодексу України у частині регулювання цього явища. Досудове розслідування за таких умов зазнало істотних змін, однак виникає багато дискусійних питань і непорозумінь, коли йдеться про порядок проведення та процесуальні строки. Це зі свого боку зумовлює актуальність теми та необхідність ретельного вивчення законодавчої бази, аналізу проблемних питань, які виникають у зв'язку з цим. Тому в умовах збільшення вчинення кримінально-караних дій вкрай важливо аби кримінальне процесуальне законодавство України давало змогу розслідувати та регламентувало цей процес.

Особливостям здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану виділено розділ IX-1 КПК України, статті якого потрібно враховувати у процесі захисту осіб у кримінальному провадженні. Але зміни було внесено і в статті інших розділів.

Досліджено зміни у фіксації перебігу та результатів проведення слідчих (розшукових) дій. Аргументовано необхідність дистанційної участі захисника у процесуальній дії. Проаналізовано строки повідомлення про підозру затриманому в умовах воєнного стану. Обґрунтовано збільшення часу проведення слідчих дій та строки повідомлення особі про підозру. Розглянуто питання про створення міжвидомчих слідчих груп. Звернено увагу на переклад стороною обвинувачення, строк затримання особи, скасування або зміну запобіжного заходу, поновлення пропущеного строку, доручення на здійснення досудового розслідування. Зазначено, що обов'язковим є зберігання матеріалів кримінального провадження в електронній формі й у разі потреби існує можливість відновлення втрачених матеріалів.

Доведено необхідність внесення змін до законодавства з метою забезпечити нормальну діяльність правоохоронних органів в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *воєнний стан, досудове розслідування, кримінальне провадження, слідчий, процесуальна дія.*

Постановка завдання. Метою цього дослідження є теоретичне дослідження особливостей здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану у кримінальному процесуальному законодавстві України.

Постановка проблеми. Анексія Криму та частини Донецької і Луганської областей 2014 року зумовила необхідність внесення змін до законодавства задля ефективного функціонування усіх державних інститутів. Не оминуло це і кримінального процесуального законодавства. Однак за 8 років збройного конфлікту нововведення так і не були чітко запроваджені. Повномасштабне вторгнення росії на територію України внесло свої корективи у здійснення влади в Україні і знову зумовило прийняти ряд викликів під час застосування кримінального процесуального права, зокрема у питанні кримінального провадження. Оскільки здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану є відносно новим явищем, то воно потребує детального ознайомлення і вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти питання воєнного стану та здійснення в його умовах кримінального провадження найбільше розкриті у Законі України «Про правовий режим воєнного стану», указах Президента України, Кримінальному процесуальному кодексі України, офіційних даних правоохоронних відомств.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2022 року Указом Президента № 64/2022 було введено воєнний стан у відповідь на повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України [3]. Активні бойові дії на багатьох ділянках, регулярні обстріли об'єктів критичної інфраструктури, знущання над цивільним населенням у тимчасово окупованих населених пунктах призвели до виявлення великої кількості кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, а також миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Станом на 1 серпня 2022 року з моменту широкомасштабного вторгнення правоохоронними органами України було зареєстровано 25 161 кримінальне правопорушення за фактами вчинення порушень законів та звичаїв війни (за ст. 438 Кримінального кодексу України) та 12 340 злочинів проти національної безпеки (за стст. 110, 111, 111-1, 111-2, 113 та ін. Кримінального кодексу України) [1].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній

незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4]. Потрібно зауважити, що за умов такого особливого стану визначається своєрідний порядок функціонування органів державної влади в умовах збройної агресії та загрози національній безпеці, незалежності, територіальній цілісності держави, проте він не повною мірою регулює ситуацію, яку зумовлює збройний конфлікт. Також міжнародне гуманітарне право визнає правові рамки поведінки обох сторін збройного конфлікту та визначає наявність, на нашу думку, найтяжчих міжнародних кримінальних правопорушень – порушення законів та звичаїв війни. Починаючи з лютого 2022 року, правоохоронні органи почали частіше фіксувати такі діяння. Однак, крім таких правопорушень, фіксуються також воєнні злочини – вбивства цивільних осіб, напади на цивільні об'єкти, сексуальне насильство тощо. Усі вони потребують обов'язкової фіксації та ретельного розслідування з урахуванням міжнародних стандартів розслідування кримінальних правопорушень такого виду. Поряд з воєнними злочинами досить часто «випливають» правопорушення проти національної безпеки, а от загальнокримінальні протиправні діяння (крадіжки, грабежі, нанесення тілесних ушкоджень різної тяжкості) відходять на другорядний план. Тому в умовах збільшення вчинення кримінально-караних дій вкрай важливо, щоб кримінальне процесуальне законодавство України давало змогу їх розслідувати та регламентувало цей процес.

За більше ніж рік здійснення правосуддя в умовах війни Кримінальний процесуальний кодекс України отримував зміни більше ніж 10 разів. Наприклад, одна лише стаття 615 цього Кодексу, яка регламентує особливий режим кримінального провадження, зазнавала змін уже тричі. Законодавчий орган в особі Верховної Ради України і сьогодні продовжує реєструвати законопроекти, які мають на меті внесення змін до кримінального процесуального законодавства.

Особливостям здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану виділено розділ IX-1 КПК України, статті якого потрібно враховувати у процесі захисту осіб у кримінальному провадженні. Зокрема, у разі якщо відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду). Відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, вносяться до нього за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин [2].

Хоч змін до КПК у частині здійснення кримінального провадження було внесено багато, однак найефективнішим, на нашу думку, є проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення

окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» (реєстраційний № 7370). Зокрема, з метою забезпечення оперативного та ефективного розслідування злочинів в умовах воєнного стану, особливо в районах проведення активних бойових дій або максимально наближених до них територіях, вносяться зміни щодо визначення порядку видачі трупа, освідчення особи, затримання осіб, обрання або продовження строку тримання під вартою.

На нашу думку, серед нововведень з 24 лютого 2022 року потрібно виділити такі:

– введення як сторони кримінального провадження фізичної особи, стосовно якої зібрано достатню кількість доказів, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю (фактично ці зміни дають змогу мати правовий статус таким особам, зокрема щодо можливості мати захисника);

– ще однією підставою для закриття кримінального провадження визначено смерть особи, стосовно якої достатньо доказів, але не повідомлено про підозру;

– проведення слідчих (розшукових) дій фіксується наявними технічними засобами з подальшим складанням протоколу. Огляд та обшук можна проводити і без залучення понятих, а у разі залучення ці дії можна проводити виключно в разі забезпечення їх безпеки, які в обов'язковому порядку мають фіксуватися здійсненням безперервного відеозапису;

– у разі неможливості прибуття захисника до місця проведення окремої процесуальної дії допускається його дистанційна участь через засоби відеозв'язку;

– якщо існують обставини, які перешкоджають участі перекладача у кримінальному провадженні, переклад показань чи документів можуть здійснювати дільничний, слідчий і прокурор, якщо вони володіють рівнем іноземної мови, достатнім для цих дій;

– якщо у минулій редакції Кодексу проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) за загальним правилом не допускалося, то тепер особливий порядок досудового розслідування дозволяє проведення слідчих дій у такий час;

– під час дії воєнного стану особу можна затримати на 9 діб (216 годин) з моменту затримання, причому без ухвали слідчого судді чи постанови керівника органу прокуратури;

– збільшено строки повідомлення особі про підозру: тепер письмове повідомлення особі про підозру можна вручити впродовж 72 годин з моменту затримання, а не 24, як раніше. Якщо за 3 доби підозру не буде вручено, то таку особу звільняють;

– збільшено кількість підстав для зупинення досудового розслідування, а саме воно може бути зупинене у разі наявності об'єктивних причин, які перешкоджають подальшому здійсненню. У разі зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру прокурор повинен вирішити питання щодо продовження строку тримання підозрюваного під вартою;

– керівників органів прокуратури наділено повноваженнями щодо обрання запобіжного заходу неодноразово до одного місяця, однак такі повноваження можуть реалізовуватися лише у виняткових випадках, передбачених окремими статтями КПК України;

– підозрюваний має право подавати клопотання про заміну запобіжного заходу проходженням військової служби за призовом під час мобілізації, крім отримання підозри за тяжкі правопорушення;

– обвинувачена особа має право клопотати про застосування стосовно неї особистого зобов'язання: замість застави – якщо особа бажає використати кошти для цілей оборони України;

– Генеральному прокурору, керівникам прокуратури та їх заступникам надано повноваження передавати право здійснення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування у разі наявності об'єктивних причин, які перешкоджають функціонуванню органу. Існує виняток, а саме: заборона доручати розслідування іншому органу, якщо воно належить до підслідності Національного антикорупційного бюро України. У такому випадку питання зміни підслідності має право вирішувати лише Генеральний прокурор або керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

– з'явилася можливість утворення міжвідомчої слідчої групи як форми взаємодії слідчих підрозділів та органів дізнання правоохоронних відомств, створення якої оформлюється постановою з обов'язковим погодженням керівника відповідного органу;

– наявна можливість поновлення пропущеного строку у кримінальному провадженні, якщо особа подала відповідне клопотання не пізніше ніж через 60 днів з дня скасування дії воєнного стану;

– якщо існують причини, які перешкоджають виконанню запланованих процесуальних дій у встановлені строки, то вони можуть бути проведені за наявності першої можливості, але не пізніше 15 днів після скасування дії воєнного стану;

– підставою для початку строку досудового розслідування є не лише внесення відомостей до ЄРДР, а й винесення постанови про початок досудового розслідування;

– строки здійснення кримінального провадження, у яких відсутні підозрювані, зупиняються з 24 лютого 2022 року, а відновляться з дня скасування дії особливого стану;

– кримінальне провадження, матеріали якого були втрачені, підлягають відновленню за рішенням слідчого судді у разі надходження клопотання від слідчого, дізнавача чи прокурора;

– усі матеріали кримінального провадження мають бути відскановані, а їх копії зберігатися в електронній формі в особи, яка здійснює ці процесуальні дії;

– освідування особи доповнюється можливістю проведення огляду одягу особи, в якому вона перебуває, за умови проведення цієї слідчої дії особою цієї ж статі.

Повномасштабне вторгнення росії стало перевіркою стійкості кримінального процесуального законодавства та його практичного використання. Порівняно з 2014 роком, коли правоохоронна система України була не готова розслідувати наслідки війни на своїй території, починаючи з 24 лютого 2022 року ця робота стала ефективнішою, хоч і зі своїми недоліками. Кримінальне процесуальне законодавство України все ще потребує суттєвих змін, які комплексно мають вирішити проблему

забезпечення ефективних розслідувань чисельних та масштабних порушень законів та звичаїв війни в умовах окупації та подолання наслідків збройного конфлікту.

Висновки. Отже, воєнний стан визначається як своєрідний порядок функціонування органів державної влади в умовах збройної агресії та загрози національній безпеці, незалежності, територіальній цілісності держави, який потребує значних реформ у законодавстві. Відтак зазначені вище особливості здійснення досудового розслідування покликані насамперед забезпечити нормальну діяльність правоохоронних органів у теперішніх надскладних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відомості Офісу Генерального прокурора України : електронний ресурс. URL : https://t.me/pgov_ua/5006 (дата звернення: 24.04.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.04.2023).
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від від 12.05.2015 № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

REFERENCES

1. Information of the Office of the General Prosecutor of Ukraine : electronic resource. URL : https://t.me/pgov_ua/5006 (date of application: 04/24/2023).
2. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 04.13.2012 No. 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (date of application: 04/26/2023).
3. On the introduction of martial law in Ukraine : Presidential Decree dated 24.02.2022 No. 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (date of application: 24.04.2023).
4. On the legal regime of martial law : Law of Ukraine dated 05/12/2015 No. 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (date of application: 04/25/2023).

M. Smorodinova, V. Liubavina. Criminal proceedings under the conditions of martial state

The article examines the phenomenon of the martial law regime. The concept of martial law is considered. The current legislation in the context of regulation of criminal proceedings under martial law is analyzed.

In the conditions of a full-scale war, the study of conducting criminal proceedings in the conditions of a special state is gaining more and more importance. Recently, the range of amendments to the Criminal Procedure Code has been expanding in terms of regulation of this phenomenon. Under such conditions, the pre-trial investigation has undergone significant

changes, but there are many debatable issues and misunderstandings when it comes to the procedure and procedural terms. This, in turn, determines the relevance of the topic and the need for a thorough study of the legislative framework, analysis of problematic issues that arise in connection with this. Therefore, in the conditions of an increase in the commission of criminally punishable acts, it is extremely important that the criminal procedural legislation of Ukraine enables the investigation and regulates this process.

Chapter IX-1 of the Criminal Procedure Code, the articles of which should be taken into account in the process of protecting persons in criminal proceedings, is devoted to the specifics of conducting a pre-trial investigation under martial law. But changes were also made in the articles of other sections.

Changes in recording the course and results of investigative (search) actions were studied. The need for the remote participation of the defender in the procedural action is argued. The terms of notification of suspicion to a detainee under martial law were analyzed. The increase in the time for conducting investigative actions and the deadline for notifying a person of suspicion is justified. The issue of creating interdepartmental investigative groups was considered. Attention has been drawn to translation by the prosecution, the term of detention of a person, cancellation or change of a preventive measure, renewal of the missed term, mandate to carry out a pre-trial investigation. It was noted that it is mandatory to store the materials of criminal proceedings in electronic form and, if necessary, there is a possibility of restoring lost materials.

The necessity of making changes to the legislation in order to ensure the normal activity of law enforcement agencies in the conditions of martial law has been proven.

Keywords: *martial law, pre-trial investigation, criminal proceedings, investigator, procedural action.*

Стаття надійшла до редколегії 7 квітня 2023 року